

УДК 655.267;371.315;-056:173

Бабій Н. П.

Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ РУКОПИСНОГО ШРИФТУ СТУДЕНТІВ З ЛІВОЮ ВЕДУЧОЮ РУКОЮ

Бабій Н. П. Проблемні питання методики навчання рукописного шрифту студентів з лівою ведучою рукою. Загальновідомо, що ліворукість — це вроджена індивідуальна особливість людей, у яких права півкуля мозку домінує над лівою. Попри зовнішню анатомічну подібність вважається, що у них різні функції: права відповідає за інтуїцію, образне мислення (передумови до художньої творчості); у лівій сконцентровані механізми аналітичного, абстрактного мислення (науковий підхід). Існують люди, що добре використовують обидві руки — амбидекстри. Дослідники вважають, що ліворукість притаманна усім, але домінує тільки у шугль. У статті наголошено на проблемних питаннях формування навичок каліграфічного письма у вищому спеціалізованому закладі, а саме — серед студентів з ведучою лівою рукою в контексті їх професійного становлення. Розглядаються особливості авторської методики на заняттях з дисципліни «Шрифт» спеціалізації «Графічний дизайн», виходячи з особливостей викладання предмету «праворуким» викладачем. Висвітлюються важливі моменти цього процесу навчання та пропонуються способи використання каліграфічних інструментів для шугль.

Ключові слова: каліграфічне письмо, техніка письма, студенти, ліворукість, графічний дизайн.

Бабій Н. П. Проблемные вопросы методики обучения рукописному шрифту студентов с левой ведущей рукой. Общеизвестно, что леворукость — это врожденная индивидуальная особенность людей, чье правое полушарие мозга доминирует над левым. Несмотря на внешнее анатомическое сходство считается, что они имеют разные функции: правое отвечает за интуитивную творческую направленность, тогда как в левой аккумулярованы механизмы аналитического, абстрактного мышления (научный подход). Люди, одинаково владеющие двумя руками, называются амбидекстрами. Ученые считают, что леворукость развита у всех, но доминирует только у левой. В статье освещен проблемный вопрос формирования навыков каллиграфического письма в высшем специализированном заведении, а именно — среди студентов с ведущей левой рукой в контексте их профессиона-

лизации. Рассматриваются особенности авторской методики на занятиях предмета «Шрифт» специализации «Графический дизайн», выходя из особенностей педагогического конфликта левша-студент — правша-преподаватель. Освещаются важные моменты этого процесса обучения и предлагаются способы приспособления специальных каллиграфических инструментов.

Ключевые слова: каллиграфическое письмо, техника письма, студенты, леворукость, графический дизайн.

Babij N. Problematic aspects of methods of teaching of handwritten calligraphy for the left-handed students. It is widely known that the left-handedness is inborn individual feature of the people, whose right hemisphere of the brain dominates over the left one. Despite anatomical similarity it is thought that they have different functions: the right hemisphere is responsible for intuition and imaginative thinking (prerequisite for artistic activity), while the left hemisphere contains the mechanisms of analytical and abstract thinking (representing more scientific approach). The people who use both hands equally well are known as ambidexters. Some researchers believe that all people are predisposed to left-handedness, but it dominates only among the left-handed.

Based on various census data there are 7 to 10 % left-handed people in Ukraine. In translation to real numbers it means there are hundreds of thousands of left-handed. Therefore, it is not uncommon to encounter students with such “special needs” in artistic higher educational institutions. The majority of textbooks on calligraphy are oriented towards the right-handed. Meanwhile, there is a large number of left-handed among those, who aspire to master this kind of art. Psycholinguistic research on the specifics of formation of graphical skills provides evidence for the fact that the level of development of the individual processes, among which is the influence of the hand in the process of writing, is domineering in the study of calligraphy. This requires the professor of the academic course of “Font” to have conscious understanding of the key features and particularities of these processes as well as appropriate methodological preparation.

In this article the author discusses the problems of forming the skills of writing calligraphically in specialized higher education institution, specifically among the students with the leading left hand in the context of their professional growth. The article covers the specifics of the author’s methodology in the classes of the course “Font” of the major “Graphic design” based on the specifics of teaching the course by a right-handed professor. The author points out some aspects of the process of learning and proposes some methods of the use of calligraphy instruments for the left-handed. The author is convinced that the process of development of calligraphy skills largely depends on the learning conditions, students’ age and psychophysiological features that are already formed. Writing is a complex psychophysiological process in which the hand movements are controlled and coordinated with the eye movements. Tension and relaxation of the muscles takes places as a result of the actions of nervous impulses that are coordinated by the movement neurons in the hemispheres of the brain. While practicing calligraphy,

we automatically block shoulder muscles and use the muscles of fingers and wrist instead. While trying to complete the same exercises as a right-handed student, left-handed student faces the problem of having to block motor center of the brain that is responsible for parallel movements. Only long-term practice allows to gain psychomotor skills of writing.

In the process of teaching a teacher faces an important problem of the left-handed people – dysgraphia, which is inability to gain writing skills in accordance to the rules of graphics despite sufficient level of intellectual and language development and lack of serious impairments of seeing or hearing.

Dysgraphic impairments are common for about seventy per cent of left-handed students. Most commonly these impairments are present in the process of writing and include missing letters, grammar mistakes even with the use of computer, sometimes even unintentional moving of parts of the text, that is not related to grammar. In handwriting dashes of letters are “trembling”, ovals and half-ovals are bent, twisted, too big, etc..

In graphology this is interpreted as suppression of negative information from consciousness. However, in the case of left-handed individuals this is better explained through the direction of writing as the language systems that use the direction of writing from right to left do not have vowels. This is explained through the fact that with the usage of this direction of writing the right “intuitive” hemisphere is used that perceives information in the context and absorbs it more easily. Under such circumstances smaller amount of symbols is used while a deep informational meaning is still kept.

Practical advice of the author could be summarized in the following points.

1. The light and body position during work:

- right-handed individuals are used to the left-hand lightning, while left-handed – the opposite way;
- considering rather small number of left-handed students in the group it is important to properly organize their working space. If it is not possible, it is important for the students to sit in a way where their hands would not create problems for one another (left-handed individual always at the left side of the table);
- the position of hands during writing is individual in each particular case, depending on the way of holding an instrument.

2. Instruments for writing:

- gaining the skills of using an instrument – both sharp and flat pen is one of the largest difficulties in studying calligraphy. Creative experiments with the use of flat marker, both round and flat brush or liners and markers tied together are relatively easy for left-handed individuals. The task of studying calligraphy can be simplified through the use of a pen with the opposite direction of the angle for the right hand.

3. Method of writing:

- while writing in a regular way calligrapher completes most of dashes in the direction of away from his/herself. The left-handed writer writes in the direction towards his/herself. It is easier for the right-handed individual to write without messing up the ink. The left-handed individual has to learn to hold the pen in a way that would let him/her write without messing up the paper. The problem is

solved through holding the pen above or below the row of writing. There are other possible methods that calligraphers may find individually.

We would like to encourage the discussion of the topic by professionals of different fields because of insufficient coverage of scientific and practical aspects of the problem. The important continuation of the topic can also be investigation of the advantages of ambidexterity, teaching the skills of “mirror writing”, pedagogical studies of musicologists (since a number of music instruments have the same narrow specificity of the use of the working hand as the flat writing pen).

Keywords: left-handedness, right-handedness, ambidexter, calligraphical writing, technique of writing, graphic design.

Постановка проблеми. За різними підрахунками в Україні ліворуких серед населення від 7 до 10%. В перерахунку на цифри це сотні тисяч лівшів. Не дивина, що такі студенти «з особливими потребами» є і у мистецьких вищих навчальних закладах.

Більшість підручників з каліграфії орієнтовані на праворуких, тоді як серед бажаючих оволодіти цим мистецтвом досить багато тих, хто пише лівою рукою. Зазначене вище вимагає від викладача дисципліни «Шрифт» свідомого розуміння основних закономірностей і особливостей цього процесу, належної методичної підготовки.

Об'єктом дослідження є рукописне письмо ширококінецьвим пером.

Предметом — «ліворуке» письмо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання ліворукості серед каліграфів та навчання професійної каліграфії шульг в Україні мало досліджене, існує у версіях популярних статей та висловлювань окремих каліграфів, здебільшого зарубіжних (Ю. Гордон, М. Д'анастасіо). Основні розробки проблематики стосуються наукових інтересів педагогів, психологів, лінгводидактів (М. Вашуленко, М. Пентилук, К. Прищеп, О. Прищеп [8], Н. Скрипченко, О. Хорошковська, Т. Доброхотова [5] та ін.). Окремі дослідження присвячені підготовці вчителів до навчання дітей у початковій школі каліграфічному письму (І. Кирей [7], М. Кучинський, Л. Туріщева [4], І. Цєпова [10]). Психолінгвістичні дослідження особливості формування графічних навичок засвідчили, що домінуючими у навчанні каліграфії є рівень розвитку індивідуальних процесів, серед яких — гальмівний вплив руки в процесі письма.

Мета статті. На основі викладацької практики при читанні курсу «Шрифт», власних спостережень за технікою письма студентів на спеціальних заняттях, опрацьованої літератури з проблеми дослідження, привернути увагу до методичних особливостей формування каліграфічного письма серед шульг.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не зважаючи на застереження психологів щодо вад психофізичного характеру діяльності у шульг, за роки своєї педагогічної практики автор цієї статті

не відзначив різниці в аналітичності чи інтуїтивності між ліворукими та праворукими студентами, і вважає ці нюанси теоретичними та не підтвердженими практикою.

Натомість переконаний, що формування навичок каліграфії значною мірою залежить від умов, у яких проходить навчання. Також особливістю викладання предмету шрифтової каліграфії є вік студентської молоді, психофізичні характеристики якої вже сформувались, адже кожен зі студентів групи має свої особливості та звички у техніці письма, привнесені з практики початкової та середньої школи, де ще часто зустрічаються приклади «перевчання» шульг.

Письмо є складним психофізіологічним процесом, при якому рухи рук контролюються і направляються рухом очей. Напруження і розслаблення м'язів відбувається під впливом дії нервових імпульсів, які йдуть від рухових клітин великих півкуль головного мозку. Займаючись каліграфією, ми автоматично блокуємо плечові м'язи та використовуємо мускулатуру пальців та зап'ястка. Намагаючись виконати ті ж самі вправи, що й правша, ліворукий студент стикається із проблемою блокування моторного центру мозку, що відповідає за паралельні рухи. І лише тривале практикування допомагає набуті психомоторних навичок письма.

Найвидатніший шульга епохи Відродження — Леонардо да Вінчі писав особливим «дзеркальним письмом»¹. В результаті лівий край рукопису залишався вільним, а правий — вирівняним. Прочитати його записи можна лише обернувши текст до дзеркала. Багато хто з популярних дослідників мистецтва Відродження досі вважає, що причина полягала у бажанні маестро зашифрувати інформацію його Кодексів (рис. 1).

Та, очевидно, причина багато простіша — для шульги рухи справа наліво природніші, тож і починати рядок зручно починати справа. Цим же способом «дзеркального письма» пишуть і сучасні окремі шульги, в тому числі, студенти Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (рис. 2), причому, спілкуючись із такими людьми визначаємо, що цей спосіб для них не є чимсь надзвичайним — швидше абсолютно нормальним процесом, природа якого ховається не у шифруванні тексту, а у психофізіологічних особливостях.

«Дзеркальний» спосіб добре стимулює мозкові функції, образність, мислення, навіть в експериментах праворуких. Аби прочитати написане використовують кальку. Перевертаючи лист навиворіт, отримуємо нормальний зразок письма.

Іншою важливою проблемою ліворуких, з якою стикається автор статті, є дисграфія — суть якої полягає у стійкій неспроможності до оволо-

діння навичкою письма за правилами графіки, незважаючи на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку, відсутність важких порушень зору чи слуху.

Дисграфічні порушення помічені автором у 70 % студентів-шульг. Вони можуть виявлятися найчастіше як труднощі під час письма — пропуски літер, граматичні помилки навіть при використанні комп'ютерного набору, іноді навіть ненавмисне переставлення шматків тексту, що не пов'язані з граматиною. У рукописі штрихи літер під час письма «тремтячі», на місцях овалів та напівовалів — ламані, викривлені, занадто великі, виходять за межі рядка тощо. Цікаво, що у «дзеркальній» практиці Леонардо видно, що він так само поділяв слова не зовсім правильно, розриваючи їх посередині, не дотримуючись прийнятних правил словоутворення італійської мови. Для нього ж характерні часті пропуски голосних літер. Сам митець називав себе людиною без букв (*omo senza lettere*) [6].

У графології такі особливості інтерпретуються як витіснення зі свідомості негативної інформації. Але у випадку з шульгами достеменніше пояснити цю особливість напрямком письма, бо ж у мовних системах, які використовують лівосторонній спосіб письма (усі європейські мови), наявні голосні; арабська, іврит, давньогрецька використовують напрямком письма справа наліво і голосних не мають. Голосні звуки уявляються. Це пояснюється тим, що за цього напрямку письма задіяна права «інтуїтивна» мозкова півкуля, що сприймає інформацію у контексті, легко її засвоюючи. За таких умов письма використовується менша кількість знаків, одночасно не втрачається глибокий інформаційний зміст.

Полишаючи теоретизування, слід зазначити, що у групі студентів з 15–18 осіб щороку налічується від 1 до 3 шульг, окремі з них навчені працювати правою рукою. Викладач спецдисципліни «Шрифт», окрім особистої майстерності, має володіти в повній мірі методикою викладання каліграфії та враховувати специфіку самого процесу письма як складного комплексу дій для того, хто буде ним оволодівати. Важливо у доступній формі передати особливості відповідної системи знаків, які повинен засвоїти студент і набуті навичок самостійного їх використання.

Для практичного розв'язання цих завдань викладачу необхідно не лише володіти теоретичними основами курсу каліграфії, каліграфічним письмом а й у питанні навчання ліворуких студентів вміти «перевтілитись» у шульгу, зрозуміти їхні потреби й особливості. Практичні поради можна сформулювати у кількох пунктах:

Освітлення та положення тіла під час роботи:

- правші звикли до лівобічного освітлення, шульги — навпаки. Якщо немає можливості влаштування індивідуальної підсвітки, варто звернутись до правильного розсаджування студентів в аудиторії відносно джерела світла.

¹ Тіціан, Рафаель, Мікеланджело були амбидекстрами, натомість Леонардо, хоч іноді й вправлявся у письмі правою рукою — зазначається Вазарі як шульга.

Ефективним також є використання верхнього освітлення — як природного, так і штучного;

- враховуючи незначну кількість шульг у навчальній групі, важливо організувати їхнє індивідуальне робоче місце. Якщо це неможливо, слід розсадити студентів таким чином, щоб їхні робочі руки не заважали одна одній (шульга завжди з лівого боку стола);
- положення рук при письмі в кожному конкретному випадкові індивідуальне, залежить від способу тримання інструменту. Голова трохи нахилена праворуч. Формат розташований похило вправо, або майже вертикально. Нижній кут навпроти грудей. Права рука виконує допоміжну функцію, фіксує формат на столі і пересуваючи його вгору та вбік для робочої руки (рис. 3).

Інструменти для письма.

Найбільшою складністю у навчанні каліграфії ліворуких є оволодіння інструментом — як гострокінцевим, так і плоским пером. Важливо знайти зручне положення та кут письма, щоб не дряпати по поверхні паперу. Загальний принцип роботи ліворукого — протилежність рухів відносно правші (у цьому випадкові перо ведемо знизу догори і справа наліво, у правші — згори донизу, зліва направо).

Шульзі легко вдаються творчі експерименти з роботою плоским маркером, пензлем — як круглим, так і пласким, зв'язаними до купи лінерами або фломастерами.

Безперечно, спростити завдання навчання каліграфії допомагає і скошене перо, з протилежним напрямком скосу для правої руки. Його легко можна виготовити самостійно чи придбати в спеціалізованих інтернет-крамницях (рис. 4). Так само легко виготовити скошений каламус для початкових вправ.

Спосіб письма.

Пишучи звичним способом зліва направо, каліграф виконує більшість штрихів у напрямкові від себе. Лівша пише до себе. Праворукому простіше писати, не затираючи чорнило рукою. Лівша мусить пристосуватись тримати ручку так, щоб не замазати папір. Проблема розв'язується, якщо тримати ручку вище чи нижче ряду. Можливі й інші, індивідуальні способи, до яких кожен приходиться самостійно.

Так, серед шульг поширеним є спосіб писання згори донизу (рис. 5). У випадкові з ширококінцевим пером рекомендується на перших порах доповнювати традиційне горизонтальне розлінування аркуша вертикальним, оскільки текст весь час косить у різні боки. Так само важко витримати прийнятну ширину літер — є тенденція до їхнього розширення (рис. 6). Дукт письма розміщується з правого боку, порядок штрихів той же, що й у правшів.

Також можливий інший спосіб, за якого аркуш паперу розміщується звично горизонтально на столі. Змінюється положення руки: лікоть лівої сильно висунутий наперед, кисть вивернута й наче нависає над рядком, опирається на пальці (рис. 7). Щоб

не вести перо кінцем уперед, вертикальні штрихи необхідно писати знизу догори, горизонтальні — справа наліво. Порядок штрихів частіше обернений дуктові, що пропонується підручником М. Таранова [9].

Ще один спосіб відомий як «вигнуте зап'ястя» (рис. 8). Порівняно з попереднім способом — рука розміщена під рядком. Папір слід розвернути на 45°, іноді значно менше, за годинниковою стрілкою. Рука дещо менше напружена. Цей спосіб зручний за умови використання спеціального пера, що має лівобічний зріз (близько 30–40°). Для виготовлення спеціального пера береться звичайне ширококінцеве перо та камінь для заточування ножів. Сточується лівий кутик. Папір треба повертати, але не так сильно, як із прямим пером.

І навіть усі ці поради не є абсолютною панацеєю. Траєкторії руху руки шульги під час написання літер можуть бути різноманітними й не відповідати тим, які ми рекомендуємо. Навички каліграфії, що набувають шульги в початковій та середній школі, важливі, але в даному випадкові доводиться працювати із ширококінцевим пером, що далеко не те ж саме, що чорнильна або кулькова ручка. Важливішою в практичному навчанні є тривала й систематична послідовність виконання елементів.

Наприклад, ліворукі частіше пишуть овали зліва направо і зверху вниз, традиційно їх письмо виглядає надто широким на початкових етапах. У них більше обривів, менша зв'язність. Літери лівші з'єднують зазвичай короткими прямими лініями. Важливою проблемою є неможливість оптичного визначення прямого кута — текст композиції завжди нахилений до правого боку. На вправність, очевидно, впливають фактори гнучкості пальців та зап'ястку лівої, спричинені розвитком дрібної моторики, тож студенти, що до навчання каліграфії мали практику ручної праці, музикування і т. ін., швидше оволодівають новим мистецтвом «красивого письма».

До початку навчання студентів-лівшів необхідно дати можливість більше малювати і копіювати зразки, щоб підготувати до письма ведучу ліву руку. Також із власного досвіду рекомендуємо їм копіювання історичних зразків поверх кальки зв'язаними парно олівцями чи лінерами (рис. 8). На кінцевому етапі створення власних каліграфічних композицій — використовувати папір, розграфлений у клітинку 1x1 см, для чіткої орієнтації на вертикальну лінію.

Оволодіння ліворукими мистецтва каліграфії цілком можливе, хоча й потребує більших зусиль, розуміння з боку викладача, засвоєння спеціальних навичок, підбору індивідуального положення та інструментів.

Висновки. Викладач спеціального ВНЗ неодмінно має враховувати окремі психологопедагогічні аспекти роботи із шульгою: ознайомлення студентів із гігієнічними та графічними правилами

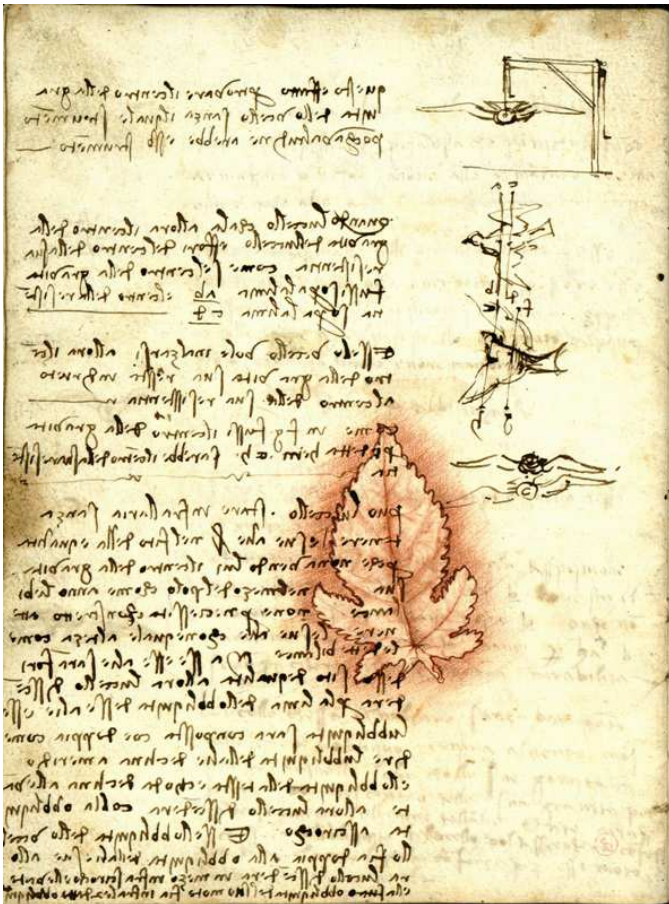

Рис. 1. Сторінка кодексу Леонардо да Вінчі

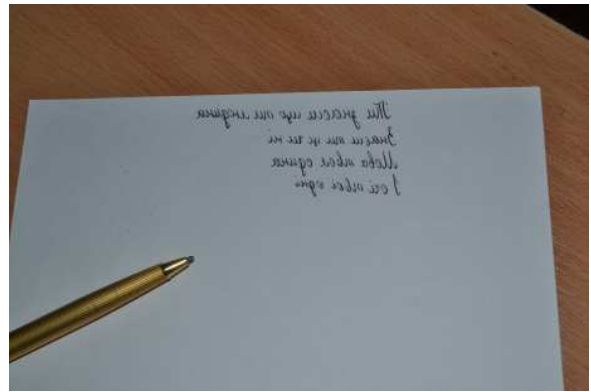

Рис. 2. Зразок сучасного дзеркального письма

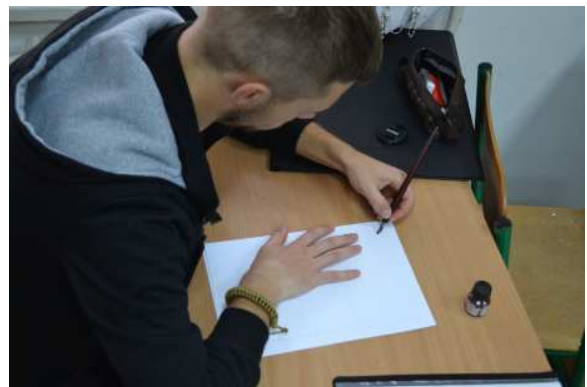

Рис. 3. Робоче положення рук при ліворукому письмі

Рис. 4. Пера із лівим зрізом

Рис. 5. Спосіб письма згори до низу

Рис. 6. Недоліки вертикального способу письма

Рис. 7. Рука над рядком

Рис. 8. Рука під рядком

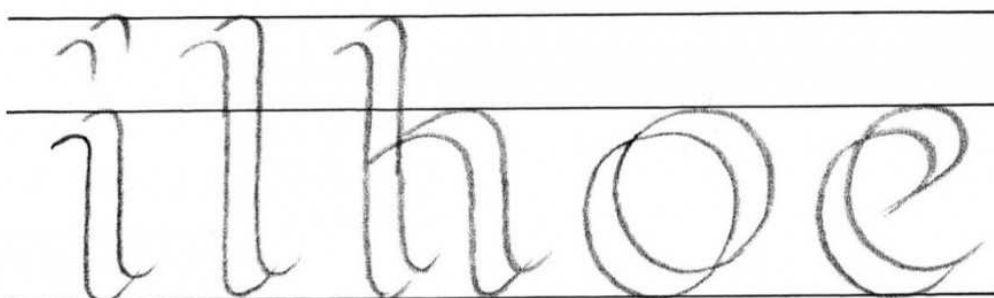

Рис. 9

ми каліграфічного письма; оволодіння необхідною координацією рухів руки, правильними прийомами; формування умінь свідомо контролювати процес написання за допомогою зіставлення свого письма зі зразком; вироблення самоконтролю шляхом зіставлення зорових образів у процесі оволодіння початковими формами графічних елементів та їх цілісних структур, зображених у вигляді літер, слів і речень; уміння зберігати графічну правильність письма при оптимальному темпі.

Важливо не бути пасивним спостерігачем студентської практики, а показати початкові способи, що полегшують пошук власного стилю та способу роботи кожного окремого каліграфа. Демонструвати позитивні приклади зацікавлення, наприклад: роботи видатних попередників — Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Мікеланджело тощо, відомих сучасників, як то Дмитро Гордон, Мішель Д'анастасіо, студентів, що пройшли практику адаптації лівої руки.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на недостатність наукового та практичного висвітлення цієї проблематики, закликаємо до її активного обговорення фахівцями різних сфер діяльності. Також важливим продовженням теми можуть бути розвідки про переваги амбидекстрії, виховання навичок «дзеркального письма», педагогічні розробки музикознавців (адже ряд музичних інструментів має таку ж вузьку специфіку використання робочої руки, що і плоске перо).

Література:

1. Безруких М. М. Леворукий ребенок в школе и дома / М. М. Безруких. — 2-е изд.; перераб. — Екатеринбург: У-Фактория, 2004. — 300 с.
2. Богомолова Н. Особенности навчання письму ліворуких дітей / Н. Богомолова // Студентський науковий вісник ТДПУ. — Тернопіль, 2004. — Вип. №9. — С. 100–102.
3. Брагина Н. Н. Функциональная асимметрия человека / Н. Н. Брагина, Т. А. Доброхотова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Медицина, 1988. — 237 с.
4. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи / упоряд. Л. В. Туріщева. — Х.: Вид. група «Основа», 2010. — 192 с.
5. Доброхотова Т. А. Левши / Т. А. Доброхотова, Н. Н. Брагина. — М.: Книга, Лтд, 1994. — 232 с.
6. Какой рукой писал Леонардо да Винчи: левой или правой? / Графолог и Я: Графологический кабинет Ларисы Лоран [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://grafoanalysis.com/grafoanalysis-9/grafoanalysis-9A/index.html>.
7. Кирей І. Ф., Трунова В. А. Методика викладання каліграфії в початковій школі. — К.: Вища школа, 1994. — 143 с.
8. Прищеп О. Ю., Присяжнюк Н. Труднощі у засвоєнні графічних навичок письма шестирічних першокласників та шляхи їх подолання / О. Ю. Прищеп, Н. Присяжнюк // Початкова школа. — 2000. — №7. — С. 15–17.
9. Таранов Н. Н. Рукописный шрифт / Н. Н. Таранов. — Львов: Вища школа, 1986. — 160 с.
10. Цепова І. В. Навчаємо письма ліворуких дітей / І. В. Цепова. — Х.: Вид-во «Ранок», 2009. — 128 с.